

Я.І. Місцюкевіч

Мінск, Міжнародны дзяржаўны экалагічны інстытут імя А.Д. Сахарова
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта

ПРАГМАТЫЧНЫ ПАТЭНЦЫЯЛ УСТАЎНЫХ КАНСТРУКЦЫЙ У ПУБЛІЦЫСТЫЧНЫХ АРТЫКУЛАХ

Кожны публіцыстычны тэкст з’яўляецца камунікатыўным, гэта значыць, што ён змяшчае паведамленне, што перадаецца ад аўтара да чытача, нейкія звесткі, што павінны быць пэўным чынам успрынятыя адрасатам, быць зразумелымі для яго. Успрымаючы атрыманую інфармацыю, рэцыпіент [3] тым самым уступае ў пэўныя асобныя адносіны з тэкстам, якія называюць прагматычнымі адносінамі. Такія ўзаемасувязі чытача і аўтара праз тэкст маюць розны характар. Яны могуць мець пераважна інтэлектуальны характар, калі тэкст служыць для чытача толькі крыніцай звестак пра нейкія факты і падзеі. У той жа час атрыманая інфармацыя можа аказваць уздзеянне на чытача: яна можа закрануць яго пачуцці, выклікаць пэўную эмацыйную рэакцыю, захаваць да нейкіх дзеянняў. Здольнасць тэкста ажыццяўляць прагматычнае ўздзеянне на атрымальніка інфармацыі называецца прагматычным аспектам або прагматычным патэнцыялам (прагматыкай) тэксту [2].

Мэта даследавання ў дадзеным артыкуле – прааналізаваць прагматычны патэнцыял устаўных канструкцый на матэрыяле беларускамоўных публіцыстычных твораў. Пад устаўнымі канструкцыямі мы ўслед за Д.Э. Разенталем разумеем словы, словазлучэнні і сказы, якія змяшчаюць рознага кшталту дадатковыя заўвагі, указанні, удакладненні, папраўкі, якія тлумачаць сказ у цэлым або асобнае слова ў ім, такія канструкцыі часам рэзка выпадаюць з сінтаксічнай структуры цэлага [5]. Для ўстаўных канструкцый характэрная інтанацыя ўключэння – з доўгімі паўзамі, яны заўсёды маюць адценне незапланаванасці, спантаннасці, міжвольнасці. Устаўкі рэзка разрываюць паведамленне, у тым ліку візуальна адасабляючы адзін ад аднаго два планы сказа – асноўны і дадатковы. Устаўныя канструкцыі могуць знаходзіцца толькі ў сярэдзіне, радзей – у канцы асноўнага сказа, але не на пачатку.

Паводле зместу і сэнсавых сувязяў са сказам устаўныя канструкцыі вельмі разнастайныя. Напрыклад, у сказе *Рэжысёрам стаў дзеяч барысаўскай тэатральнай сферы Сяргей Сергіенка, для якога, дарэчы, работа “Коля едзе” стала амаль што дэбютнай. Фільм аказаўся заснаваным на рэальным здарэнні (але ж ці кожнае рэальнае здарэнне вартае экрана? – зразумела, не)* (Звязда. 2017. 16 снеж.) устаўная канструкцыя пабудавана на аснове такога сродку сінтаксічнай экспрэсіі, як пытална-адказны ход. Аўтар у асноўнай частцы сказа падае аб’ектыўны факт: “фільм заснаваны на рэальным здарэнні”, а ва ўстаўной частцы ён дзеліцца з чытачамі сваім суб’ектыўным поглядам адносна гэтага факта. У фразе *Падлеткі застаюцца такімі ж і ў канцы фільма – гэта такі камедыйны момант, – не заўважаюць, як Коля садзіцца ў сацыяльнае таксі і з’язджае* (Звязда. 2017. 16 снеж.) устаўная канструкцыя змяшчае тлумачэнне

таго, што сказана ў папярэдняй частцы. Сказ *А пакуль цікава назіраць, як у гэтай сістэме адны наблажліва адзваюцца пра “безнадзейны” “Беларусьфільм” (і гэта лагічная выснова), а іншыя кажуць, што ў фільмах, напрыклад, нацыянальнага конкурсу кінафестывалю “Лістапад” (а ён збірае ў сабе найлепшае беларускае кіно, і абсалютную большасць яго праграмы складаюць незалежныя карціны) “няма прафесіі”* (Звязда. 2017. 11 снеж.) змяшчае дзве ўстаўныя канструкцыі: першая – гэта аўтарская заўвага, другая мае паясняльнае значэнне. Назіраюцца выпадкі, калі ўстаўная канструкцыя выражае негатыўныя эмоцыі аўтара, яго адмоўныя адносіны да напісанага: *Мінскі кінафестываль можна без перабольшванняў лічыць прэмнем святла, які мог бы падсвяціць рэпутацыю Беларусі, але складваецца такое ўражанне, што краіна яго каштоўнасці не разумее і – што больш крыўдна – не імкнецца выкарыстаць* (Звязда. 2017. 25 лістап.). Устаўныя канструкцыі ў форме аўтарскай рэмаркі звычайна выражаюць аўтарскае бачанне з’яў рэчаіснасці. *Краіна не разумее, што не толькі “Лістападу” патрэбны дзяржаўныя грошы, але і дзяржаве – проста адчайна – патрэбен “Лістапад”* (Звязда. 2017. 25 лістап.). Узмацненне сэнсу ажыццяўляецца за кошт прыёму паўтору слоў: *Але заўзятар памяняў стыль жыцця і стаў хадзіць – менавіта хадзіць – на матчы з удзелам “Дынама Брэст”* (Звязда. 2017. 02 снеж.) або анафарычнай замены *Альбо размова з мужчынам на стадыёне – я, праўда, не ведаю, хто ён, – які цвяроза ацэньвае сітуацыю ў футболе і кажа, што “на гэта ўсё патрэбны час”* (Звязда. 2017.02 снеж.). Такім чынам, устаўная канструкцыя дапамагае стварыць атмасферу інтымнай сяброўскай размовы, выказванне набывае больш нефармальны характар.

Паводле структуры ўстаўныя канструкцыі, што ўжываюцца ў публіцыстычных тэкстах, падзяляюцца на асобныя **словы** (*Мы з маім суразмоўцам падцягнуліся таксама, хоць і апошнімі: я яго (у пацалунках) спецыяльна наперад прапусціў* (Звязда. 2017. 28 ліп.)), **словазлучэнні** (*Аднаго з такіх прафесійных: андроўнікаў па не самых простых (нават для няпростых філолагаў) сусветных маем тут і зараз* (Польмя. 2017. 13 ліп.)), **сказы – простыя** (*Мое сабістае перакананне (і многія калегі па індустрыі з гэтым згаджаюцца), што на гэту ролю найлепш падыходзіць беларускі арнамент* (Звязда. 2017. 27 ліп.)) ці **складаныя** (*Таму, калі кінематаграфіі патрабуецца штуршок для развіцця, яна прыходзіць да рэалізму (так адраділася італьянскае кіно ў пасляваенны час, атрымала другое дыханне французскае кіно сваёй Новай хваляй у 50-х)* (Звязда. 2017. 24 чэрв.)).

Устаўныя канструкцыі пунктуацыйна афармляюцца дужкамі (часцей), падвойным працяжнікам (радзей), а таксама іншымі знакамі прыпынку або іх камбінацыяй (вельмі рэдка). Выбар знака прыпынку для афармлення такой складанай канструкцыі цалкам залежыць ад намеру аўтара і абумоўліваецца сэнсавым бокам тэксту. Асноўнае прызначэнне ўстаўных канструкцый як экспрэсіўнага сінтаксічнага сродку – гэта стварэнне двухпланакасці, калі з дапамогай тэксту ў тэксце суб’ектыўнае аўтарскае эмацыянальнае бачанне знаходзіць свой план выражэння.

Часта аформленыя дужкамі ўстаўныя канструкцыі маюць сваю пунктуацыю: пыталны знак, шматкроп’е ці клічнік: *Ім (падобна, правяральчыкам?) гаспадар расказваў пра ход пасяўной, нахваляваў практыкантаў, якіх у ягоную гаспадарку ці не сам бог паслаў, бо дужа ж добрыя хлопцы: і працуюць ад душы, і не кураць, не п’юць...; Таму ён ускочыў на падножку сеялкі, адкінуў вечка на скрынцы з зернем, засунуў у яго руку (як падалося Пятру, – у тым самым месцы, дзе ляжалі бутэлькі!)* (Звязда. 2017. 28 ліп.). У першым прыкладзе з дапамогай устаўной канструкцыі такога тыпу аўтар перадае ўнутраны дыялог, разважанне, дэманструе чытачам ход сваіх думак. У наступным прыкладзе аўтар выкарыстоўвае ўстаўку з клічнікам, каб перадаць напружанасць моманту, стварыць атмасферу чакання, трылогі. Уласныя знакі прыпынку ў такіх канструкцыях змяняюць аўтаномнасць, “выключанасць” дадатковай інфармацыі, уносяць у выказванне дадатковае адценне мадальнасці, пашыраючы прагматыку.

Такім чынам, прагматычны патэнцыял устаўных канструкцый неабмежаваны. Яны пашыраюць дыяпазон магчымасцей для аўтарскага волевыяўлення, аўтарскага бачання праблемы, дазваляюць з дапамогай асабай візуальнай падачы актуалізаваць пэўныя факты, па-іншаму рэпрэзентаваць інфармацыю. Устаўныя канструкцыі дазваляюць рэгуляваць мадальнасць, галальнасць, выражаць дадатковыя аўтарскія інтэнцыі як экспліцытна, так і імпліцытна. Гэта значыць, што ўстаўкі з’яўляюцца экспрэсіўным сінтаксічным сродкам, які мае разам з тымі асаблівасцямі, якія апісаны ў даследаванні, і іншыя ўласцівасці і параметры, якія патрабуюць далейшага падрабязнага вывучэння.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Дружинина, В. В. Вводные предложения и их функционирование в современном немецком языке : автореферат дис. ... канд. филол. наук : 10.663 / В. В. Дружинина ; М-во просвещения РСФСР, ЛГПИ им. А. И. Герцена. – Л., 1970. – 25 с.
2. Комиссаров, В. И. Теория перевода (лингвистические аспекты) : учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. / В. И. Комиссаров. – М. : Высш. шк., 1990. – 253 с.
3. Комлев, И. Г. Словарь иностранных слов / И. Г. Комлев. – М. : ЭКСМО, 2006. – 669 с.
4. Мещер, А. А. Структурные связи в тексте (Парентезные конструкции) / А. А. Мещер. – Кишинев : Штиница, 1987. – 144 с.
5. Розенталь, Д. Э. Словарь-справочник лингвистических терминов : пособие для учителя / Д. Э. Розенталь, М. А. Теленкова. – 3-е изд., испр. и доп. – М. : Просвещение, 1985. – 399 с.

А.М. Пісарэнка

Мінск, Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў

“ВЯДЗЁМ СВОЙ РЭЙ І ЧАС ...”:

ФРАЗЕАЛОГІЯ ПАЭТЫЧНАГА МАЎЛЕННЯ

Фразеалогія мастацкага стылю ўяўляе сабой цэласную сістэму: сінтэз устойлівых маўленчых адзінак і трансфармаваных аўтарскіх, якія запатрабаваныя ў